

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 153.

Вавилонські гімни й молитви.

Переклади з поясненнями Івана Фрашка.

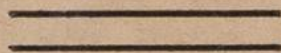
Львів 1911.

Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки.

Друкарня Айхельбергера, Ринок 10.

Вавилонські ГИМНИ Й МОЛИТВИ.

Переклади з поясненнями Івана Франка.

Друкарня Айхельбергера

Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки.

Львів 1911.

Друкарня Айхельбергера, Ринок 10.

БІБЛІОТЕКА
ЖИРОСЛАВА МОРОЗА
Т 4. 405

1.2.55 В. 18

 D I M
Ф Р А
Н К А

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

„Вавилонські гимни й молитви“! Кому вони потрібні в наш матеріялістичний час, у час завзятої боротьби за шматок хліба, за волю одиниці та за національні права?

Та чи справді наш час такий матеріялістичний? Матеріялістичні часи в історії визначаються головно перевагою самолюбства та байдужности до всяких ідейних поривів. Коли з сього погляду дивити ся на наш час, у якому навіть боротьба за шматок хліба стає масовим змаганєм, оживленим високими ідеями соціальної та політичної справедливости, то наш час можна назвати одним із найбільш ідеалістичних часів, які затимила історія.

Але матеріялізм дуже часто вбачають у занепаді релігійного почуття і в зрості безвіря або т. зв. атеїзму. Історія затимила й такі часи, а клясичним зразком такої епохи була Франція в другій половині XVIII. в., коли французька революція за почином деяких фанатиків

атеїзму думала увінчати діло перевороту скасуванням християнської церкви, тоб то еманципацією людей з під власти Бога. Здоровий людський інстинкт, який від первопочинів людської цивілізації об'являв ся й доси об'являється ся між иншим у вірі в посмертне, загробове жите душі людської та в істноване якоїсь висшої, божеської сили, що має безперечний вплив на долю чи то поодиноких людей, чи цілих народів, сей здоровий інстинкт швидко взяв перевагу у Франції та привернула права християнської церкви. В н виявив себе протягом ХІХ в. величезним зростом наукових дослідів, технічних, географічних та політичних здобутків, що всі основані на високім ідеалізмі освічених людських душ, які розвивають і з'осереджують свої сили в працях висших понад буденні людські інтереси. Що в ряді тих праць, сплджених безмірним зростом справді релігійного, чоловіколюбного ідеалізму, високе та почесне місце заняли також праці над виясненем розвою релігійного почутя та релігійних вірувань і організацій у минулих часах та над поясненем тих вірувань, почувань і понять у теперішньому, се розумієть ся само собою. Найріжнороднійші релігійні організації та інституції зросли та розвивають ся скрізь, а разом із їх ростом та розвитком підіймаєть ся чим раз висше моральне почуте поодиноких людей і цілих націй.

Хвилі того духового, ідеалістичного, в своїй сути релігійного руху почувають ся також серед нашого народа і проявляють себе не тільки в пра-

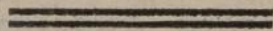
цях та змаганнях вибраних, чільних та освічених його одиниць, але також чим раз більше і в широких народніх масах, що давно вже вийшли з епохи матеріалізму та байдужности, властивої людям, занятим виключно працею на хліб насущний, і підняли ся до зрозуміння висших питань та потреб людського духа. Для таких людей і призначена отся книжечка. Я певний, що в ній у переданих тут пам'ятках прастарої вавилоно-ассирійської культури вони знайдуть відгуки тих самих бажань, терпінь та вірувань, які не раз у життю ворушили також їх власну душу. Вони побачуть декуди, що те, що в нашій душі іноді являєть ся немов мимовільним відрухом або в нашім життю якоюсь застарілою установою, се відгук і пережиток прастарої історичної традиції, що тісло зросла ся з розвоєм душі цивілізованого людства. Деякі вавилонські гимни дивують нас чи то своїм змістом, який нагадує мотиви відомі нам із інших жерел, чи то своїми незвичайними, або високими, або наївно-людськими образами та поняттями про божество. Все те разом із поданими тут історичними відомостями причинить ся, маю надію, не тільки до побільшення позитівного знання, але також до розширення світогляду, поглиблення та ублагороднення морального почуття нашої освіченої громади.

Отся праця, написана в місяцях серпні і вересні с. р. на основі наведених далі німецьких жерел, була друкована первісно в чч. 217 і даль-

ших „Діла“ з перших днів жовтня з численними, на жаль неминучими в щоденнім виданю помилками. Справивши ті друкарські помилки та правопис, розширяючи декуди текст та додавши отсю передмову я випускаю її окремою книжечкою.

Львів, д. 5 жовтня 1911.

І. Ф.

Вступ.

Отся праця має задачу познайомити наших читачів із ліричною поезією релігійного змісту найстаршого культурного племені людського роду, Вавилонців і Ассирійців. Ся поезія, що стала доступна новочасній цивілізованій людськості тільки завдяки науковим відкриттям та досліддам другої половини ХІХ. в., важна також для нас, Українців, не тільки сама собою, як продукт прастарої цивілізації далекого від нас і чужого нам народа, але головво тим, що в ній мусимо бачити жерело того релігійного духа, який сплотив старовврейське письменство, доховаєє до наших часів у т. зв. біблійних книгах старого завіту, а спеціяльно його поетичну часть, репрезентовану збіркою гимнів і молитов, що має назву „Псалтир“ і якої авторство пізнійша єврейська традиція приписала старовврейському цареві Давидови. Ся книжка мала величезний вплив на сформованє того релігійного культу, що на єврейській основі виріс у могутє дерево христіянства, і в перекладі на церковно славянську мову мала також значвий вплив проітягом цілого тисячолітя на сформованє душі українського народа.

Основою сеї праці служать головво студії німецьких ассиріологів, а власне монахів-

ського проф. Фріца Гоммеля¹⁾, проф. Генріха Ціммерна²⁾ та Оттона Вебера³⁾, у яких зведено дослідни й відкриття цілої генерації європейських учених та подано в німецьких дословних перекладах тексти, яких вибір подаю тут у перекладі на нашу мову з відповідними поясненнями.

Порядкуючи матеріял відповідно до його змісту, троха инакше, як його подають згадані німецькі вчені, я ділю зміст отсеї праці на чотири розділи. Власне в першому розділі п. з. „Сумерійці й Семіти“ подаю за Фр. Гоммелем огляд двох первісних рас, що зложили ся на витвореннє вавилоно-ассирійської культури і даю в перекладі зразки спеціально сумерійського письменства; в другім розділі п. з. „Написи вавилонських царів“ подаю в перекладі ті написи, які крім історичної мають також релігійну та літературву вартість; у третім розділі йдуть „Молитви-заклинаня“, а в четвертім „Покаянні молитви“. Із богатих збірок молитовного матеріялу Вавилонців та Ассирійців я пропускаю спеціальні заклинаня та ворожби тому, що вони звичайно не мають літературної вартости.

¹⁾ Dr. Fritz Hommel, Geschichte Babylo niens und Assyriens. Berlin 1885, поміщена в серії Wilhelm Oncken, Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. Erste Hauptabtheilung, zweiter Theil.

²⁾ Dr. Heinrich Zimmern, Babylonische Hymnen und Gebete in Auswahl. Leipzig 1905, у серії Das alte Orient. Gemeinverständliche Darstellungen, 7. Jahrgang, Heft 3.

³⁾ Otto Weber, Die Literatur der Babylonier und Assyrier. Leipzig 1907.

I. Сумерійці й Семіти.

Перші початки людської культури в долинах Евфрата й Тигра гублять ся в сумерці передісторичної старовини. По новіjším дослідам не підлягає одначе сумнівови, що першим племенем, яке заселило та каналізувало межиріччя Евфрата й Тигра, було не семітське, але т. зв. сумеро-аккадійське плем'я, що в передісторичних часах прийшло сюди правдоподібно з Турану. Сему племені належить по всякій правдоподібності честь винаходу крім инших культурних здобутків, головно на полі рільництва, також найстаршого письма, що з образкового звільна переходило в значкове. Тому, що матеріялом для сего письма були плити або валки з випалюваної глини, або м'якого каменя, то й форми сего письма від незугарних рисунків переходили в лінії та клинці. Відси й пішла назва „клинового письма“, яким зложено було протягом довгих тисячоліть богате й різнородне письменство літературного, історичного та наукового змісту.

В яким культурнім стані прибули Сумеро-Аккадійці на межиріччя Евфрата й Тигра, годі знати. З найстарших памяток, списаних сумерійською мовою ва яких 4000 літ перед нашою ерою, можна догадувати ся, що їх релігія була де в чому подібна до сучасного сибірського шаманства, с. зн. у головному була вірою в духи, що живуть у повітрі і наводять на людей усяке лихо. В одній такій памятці сумерійської мови читавмо (Hommel op. cit. ст. 250) :

1. Азад, дух-нищитель,
 Що все роздирає;
 Азад, дух ворожий,
 Що руйнує небо;
 Намтар, дух зарази,
 Улюблений син
 Бога Ін-Лілля,
 Потомок богині Нін-кі-галь,
 В небі відрізують вони,
 Силця кидають на землі,
 Вони — пекольная порода.

Більше менше коло р. 3800 перед нашою ерою в південній Вавилонії появляв ся семітське племя, правдоподібно племя кочовників, які ступнево опановують оселених Сумеро Аккадійців. Під їх впливом сумерійський полідаймонізм звільна перетворює ся на політеїзм з визначним розділом богів світла й тьми, неба й підземелля, а в дальшій консеквенції добра й зла. Ще чистою сумерійською мовою, але вже з слідами політеїзму, уложено оповіданє про те, як

бог Міррі-Дугга (пізнійший Мардук, біблійний Меродах) уздоровлює божевільного чоловіка.

2. Міррі-Дугга зглянув ся
На його недолю,
До батька свого Інкі⁴)
Приступив у його домі
І промовив отсії слова:
„Мій отче, помішанє змислів
Найшло на нього з підземелля“.
І другий раз до нього він
Промовив отсії слова:
„Що має чинити той чоловік?
Не зна він, як позбути ся недуги“.

Відповідає Інкі
Своєму синові Міррі-Дугга:
„Мій сину, чого ще не знаєш ти,
Чого ще маю я вчити тебе?
Що я знаю, се знаєш і ти.
Іди, мій сину Міррі-Дугга,
Візьми посудину чисту,
Зачери в неї води
В місці спливу двох рік,
Додай до тої води
Твоє чисте закляте,
Покропи тою водою
Чоловіка, божого сина,
Обвий його голову... (чим?)
І вилий воду на гостинець!“

[Вчинив се Міррі-Дугга:
Посудину взяв чисту,
Зачер води у неї
З місця спливу двох рік;
Додав до тої води

⁴) Пізнійший бог Еа.

Своє чисте заляте]: *)
 „Нехай розв'яжуть ся помішане
 З отсеї голови людської!
 Нехай хвороба голови,
 Що туманить її немов мара,
 Віддалить ся від неї!
 Нехай слово Інкі
 Прожене її від нього!
 Нехай богиня Дамгаль-Нунна
 Приверне тобі здоровле!
 Нехай подоба Міррі-Дуггі,
 Первородного сина безодні,
 Буде все прихильна тобі!“

Найбільша частина вавилоно-ассирійського письмецтва написана одначе не тою прастарою сумерійською, але троха пізвійшою і основою відмінною вавилоно-ассирійською мовою, яка разом із т. зв. канаанськими наріччями, в тім числі февікійським, єврейським та моавським, арамейським, (сирійським або т. зв. біблійно халдейським) і пальміренським, а також з мовами арабською, етіопською та амгарською в Абіссинії, належить до тісно спорідненої групи семітських язиків, яких уживають вароди семітського племені. Се племя від найдавніших аж до найновіших часів заховало ся надзвичайно чисто, як найменше мішаючи ся протягом довгих тисячоліть із іншими племенами. Сій чистоті та одноцільності їх раси, відповідають також дуже схожі риси їх духової фізіономії та характеру. (Nottel, op. cit. 261—2).

1) Сі рядки доповняю з власної комбінації. І. Ф.

Що до релігійних поглядів, то характерною прикметою всіх Семітів можна вважати політеїзм, злучений з вірою в одного найвисшого бога, більше менше рівнозначного з уявою світла (Бааль, вавил. *Balu*, єврейське *Ilu* або *Eli*, арабське *Allah*). Разом із тим іде також основа на на прастарій традиції віра в загробне життя душі людської і в місце пробутку таких душ, по вавилонськи *Шуалю*, по єврейськи *Шеоль*. Культ божества світла особливо в Вавилоні спричинив від найдавніших часів пильне звертанє уваги на явища і зміни небесних світил, що дали початок астрономічним спостереженням та усталенню хронології для людських подій.

Що до географічних сусідів, серед яких розвивалося вавилонське плем'я в найдавніших часах, то в найстарших пам'ятках вавилонського письменства їх стрічаємо чотири: Марту, т. зн. західний край, від долини Евфрата аж до Ливанських гір. Вавилонське плем'я перейшло поза границі сеї людности далі на захід, до границь Єгипту аж коло р. 1900 перед Хр. Зі сходу від долини Тигра жило могуче плем'я Елямітів, у яких із Вавилонцями бували часті війни; аж коло р. 1900 перед Хр. король Гаммурабі прогнав Елямітів із межиріччя і оснував столицю Вавилон. На північний схід від Елямітів жило гірське плем'я Коссеїв, а над горішнім Тигром жили співплеменні з Вавилонцями Ассирійці. (Hommel, op. cit. ст. 269).

Згадаю тут іще про хронологічний порядок вавилонських царів та їх династій. Заховані до наших часів реєстри вавилонських царів обіймають час від року 2403 до р. 539, у яким панувало 128 царів із 9 династій, не числячи одного царя з елямітського племені, що панував 6 літ. (Hommel, op. cit. 169—172).

II. Написи вавилонських царів.

Перед заснованем Вавилова і усталенем у ньому столиці вавилонського царства Вавилонці жили довгі віки під самотійними царями, що панували в ріжних містах. Найстарші пам'ятки таких царів дійшли до нас із міст Сіргулля, Агаді та Ур. Найстарший відомий доси цар Сіргуллі, Ур Іанна, панував коло р. 4500 перед Хр. Його отець відомий із напису під назвою Гальїнна, правдоподібно не був царем, так що Ур-Іанну можна вважати основателем династії. Память про нього заховав Овідій у своїх *Метаморфозах* IV, 112, де читаємо:

*Rexit Achaemenias urbes pater Orchamus, isque
Septimus a prisci numeratur origine Beli*¹⁾

З його підписом заховали ся в більш або менше значних обломках два стовпи з написами про доконані ним будівлі. Із його потомків відо-

¹⁾ У Ахеменських містах володів батько Орхам, а тойже семим числив ся із покоління Беля старого.

мі імена декількох, а один із них Намуруні присвятив богині Бау діорітовий поріг ось із яким написом:

3. Богині Бау, доньці неба,
Володарці величного дому,
Пані своїй — я, Нам-кінні,
Цар Сіргуллі, слуга твій могучий,
Для дверей помешканя твого
Спровадив сей камінь коштовний.¹⁾

Із володарів Агаді, яких пановане припадає на час коло 3800 літ перед Хр., найважнішим був Шаркунні, більше відомий під грецькою назвою Саргон, від якого дійшов до нас глиняний валок з фігурами і просторим написом, що містить у собі повну і дуже цікаву автобіографію сего царя. Нема сумніву, що вона не зовсім те саме, що ми розуміємо під автобіографією, але в значній мірі легенда, зложена самим царем для додання собі поваги. Ось її текст:

4. Саргон я, могучий цар Агади.
Богу відданою була мати,
Мій отець лишив ся невідомим,
Брат вітця мого жив у горах.
Місце вродження мого — Азуріпану,
Що лежить на березі Евфрата.
Як віддана богу моя мати
Почала мене й родила тайно,
Положила в скринку тростинову,
Облила смолою її віко
І поклала скринку над рікою
Так, аби вода її не вкрила.
Занесла ріка мене до Аккі,
Що зоветь ся „Вилив вод великих“.

¹⁾ Hommel, op. cit. 286--298.

Аккі званий „Вилив вод великих“,
Виховав мене й прийняв за сина
Й огородником своїм поставив.
Як я порав ся в тім огороді,
Полюбивсь Іштарі я богині
І вона царем мене зробила.
І я царював літ сорок п'ять
Над людий чорноголових родом.
Перед їх численними рядами
Виїздив я на спіжевім возі,
Їздив я дорогами тяжкими;
Панував над краєм гір горішніх,
Позаймав верхівя гір долішніх,
Тричі доходив аж до моря.
Місто Нітуккі опанував я,
І піддався мені Дур-іль великий.
Інші збував я й зрівняв з землею.
Як по мні такий же цар настане
Над чорноголовим сим народом,
Запанує у такій повазі,
Їздити ме на спіжевім возі
Тими же дорогами тяжкими,
Запанує на горішніх горах,
Зігне голови царів долішніх,
Тричі добереть ся аж до моря
І покорить Дур-Ілю високий, —
Коли в місті мойому Агаді
Він на царському стільці засяде,
Хай згадає, що я перед ним був,
Перед ним і довершив все теє.¹⁾

Саргонів син Нарам-Сін, що панував по його смерті, не полишив по собі таких літературних памяток, як його батько, а його ім'я, за-

¹⁾ Nommel, op. cit. ст. 302—303, пор. Weber, op. cit. ст. 206, де одначе брак закінчення, т. є. остатніх 22 рядків.

ховане в трьох сучасних йому написах і в далеко пізнішій ассирійській літописі, свідчить про зріст культу бога місяця Сін. Протягом дальших століть центр державної сили переходить із Агаді на південь до міста Ур, у якому протягом століть 3300—3100 стрічаємо трьох визначніших царів Ур-Бау, Гудію і його сина Ур-Нінгірсу. Всі три вони, а очевидно й уся династія, до якої вони належали, титулюють себе намісниками Сіргуллі, хоча місцем їх постійного пробутку був Ур. Ур-Бау зазначив себе просторим написом на діоритовій статуї бога Нінгірсу (сумерійська назва Мардука), якої початок виглядає ось як:

5. Богови Нінгірсу,
 Могутньому героєви бога Інліллі,
 Ур-Бау, намісник Сіргуллі,
 Син уроджений богом Нін-Агалем,²⁾
 Покликаний щирим серцем
 Богині Іганни,
 Якому Нінгірсу власть надає;
 Який возвіщає імя богині Бау;
 Якому бог Інкі³⁾ силу дає,
 Покірний, низько підданий
 Жрець богині Нінні;⁴⁾
 Улюблений слуга бога Люгаллі,
 Любимець богині Ур-Бауи,
 Я, а бог Нінгірсу, се мій цар.

²⁾ Сумерійський рівнозначник бога Еа.

³⁾ Тойже Еа.

⁴⁾ Сумерійська назва Іштари.

Далі напис перечеисляв множество будівель храмів, доконаних сим царем на честь різних богів і богинь²⁾. Далекo визначнішим володарем був Гудеа, який полишив по собі багато різьблених пам'яток з написами про свої военні походи, а також про торговельні зносини з ріжними сусідніми краями. Коли судити з одного уривкового напису, він походив із низького роду. В тім уривку читаємо:

6. Своєї матери я не знав,
Моя мати була глибинь водяна;
Свого батька я не знав,
Мій батько був глибинь водяна;
Дун-Цідда, муж провидія,
Звернув своє око на мене
І продовжив жите моє.³⁾

До найдавніших царських написів, що мають форму молитов, належить напис на глиняному валку Гудеї, намісника Сіргуллі (коло р. 2800 пер. Хр.), звернений до бога Нініба, по сумерійськи Нінгірсу. Ось його текст:

7. Войовниче, драконе дикий,
Що жадного супірника не маєш!
О Нінгірсу, що в глибині живеш,
Що в місті Ніппурі князюєш!

Войовниче, які твої велія
Повинен вірно я сновняти?

²⁾ Nottmel, op. cit. ст. 312—314.

³⁾ Ib. ст. 320.

О Нінгірсу, тобі я храм збудую,
Твої всі сповню постанови.

Твоя сестра й дочка, яку ти
У місті Еріду породив,
Та, що жінкам нараджує прилично,
Богам будущину віщує,

Моя богиня Ніна і сестра
Сірара-Сурітта героя
Нехай у човен сей святий
Своєю виступить ногою!

О пані, владнице судьби,
Що небу й землям долю судиш,
О Нінту, мати всіх богів,
Даруй цареві Гудеї,
Що храм сей збудував,
Щасливі, довгії літа!

Остатня строфа повтаряє ся часто на інших написах царя Гудеї.

Із пізнійших потомків царя Гудеї завначу тут лише Дунгу, який полишив по собі також не мало написів про своє панованє. Ось прим. напис на одному валку, що служив за печатку:

8. Богови Нуску,
Величньому послови бога Інлїлля,
Своєму цареві
Присвячує отсе цар Дунгі
Для продовженя свого житя.
Присвячує могутній герой,
Цар Ура, цар Суміра й Аккада,
Намісник Ніппура.⁴⁾

⁴⁾ Ibid ст. 354.

Ще кілька століть пізнійше бачимо, як осередок влади в Ура переходить до Нізіна в середній Вавилонії. Тут панують королі семітського походження, по яких лишилися три назви: Гаміль-Ніндар, Лібід-Удар та Ішмі-Даган. Вони панували в часі між 2700 а 2500 рр. Заховані з часу їх панованя уривки гимнів величають бога Ніндара.

9. О Ніндаре, пане, сину Інліллі!
Камінь, який я кинув у битві,
Підняв ся наче дим важкий;
Ти не підняв до нього свою руку.
Між царицями сам ти пануєш.
О Ніндаре, пане, сину Інліллі,
Хто може стати на прю з тобою?
З гори високої хай уступа твій ворог,
З гори Маган хай щезне супостат!
Зброю спіжеву твердую
Гнеш ти як шкіру мягкую.
Я цар, що при твоєму боці
Сили й хоробрости набрав ся,
Я цар, що для житя далеких днів
Кладе імя своє,
Поставив собі сю царську статую
На вічні часи.¹⁾

Незвичайно гарний також гимн-напис, що містить благословенство для вавилонського царя Агумкакріме, що належав до Кассітської династії і панував коло р. 1600 перед нашою ерою. Сей напис не звертаєть ся просто до богів, тільки говорить про них і про царя у третій особі:

¹⁾ Hottel op. cit. ст. 339—340.

10. Ану і Антум у небі
 Нехай благословлять його!
 Бель і Беліта в Екурі
 Хай долю присудять йому!
 Еа й Дамкіна, що проживають
 У Океані великім,
 Хай благоволять йому
 Життя довгоденство подати!
 Беліта, пані великих країв,
 Хай щастє його зробить повним!
 Сін, те небесне світило,
 Хай дасть йому царськеє сімя до віку!
 Шамаш, небесний герой,
 Всеї землі побідитель,
 Хай укріпить його трону основи
 На довгії, довгії дні!
 Еа, володар глубин водяних,
 Хай мудрість його повною зробить!
 Мардук, що любить правліне його,
 Хай достатки його всі повними зробить!

Гарну молитву-напис полишив по собі також Набуполяссар, перший цар ново-вавилонської держави, що панував у рр. 625—605, уложену в нагоди перебудови храмової вежі Етеменанкі при храмі Есагіля у Вавилоні:

11. Мардуче, господи мій,
 Ласкаво глянь на се діло побожне!
 По твоїм високім, незміннім веліню
 Нехай отсе діло, рук моїх творіне,
 До віку стоїть!

Як ся будова Етеменанкі
 Ірунтована сильно в землі,
 Так хай основа мого трону
 Триває довгі дні!

О Етеменанкі, будівле висока,
Благослови царя,
Що відновив тебе!

Коли Мардук у здвизі празничнім
Засяде в твоїй середині,
Сповісти мені, доме високий,
Ласку Мардука, мого пана!

А ось на закінчене ще коротка молитва
Ассурбаніпаля, царя асирійського, який виби-
раючи ся в дорогу до Вавилону, аби відбудува-
ти те місто, зруйноване його дідом Сеннахері-
бом, просить на се благословенства у вавилон-
ського бога Мардука:

12. Згадай про Вавилон, о боже,
Який у гніві серця твого
Ти зруйнувати допустив!
На Есагіль, твій царський дім,
Ти голову свою направ,
Зверни лице своє!

На місто те поглянь,
Яке покинув ти,
Аби замешкати у іншим місці,
Яке тобі припало до вподоби!
Дай, пане всіх богів,
Дай, Мардуче, мені
Наказ до подорожі в Вавилон!

На твій наказ високий,
На твій наказ незмінний
Най вийде мій похід у Есагіль!¹⁾

¹⁾ O. Weber op. cit. ст. 127—128.

На переході від третьої до другої тисячі літ перед нашою ерою вавилонські царства, що більш або менше самотійно існували доси в Сургаллі, Урі та Вавилоні, підпали під зверхність Елямів. Їх столицею зробило ся місто Лярса, де коло р. 2150 панував Нур-Рамман, від якого між иншим лишив ся напис на глиняній табличці, захований у руїнах міста Ур:

13. Богу Уру-кі, своєму царю,
Присвячує отсе Нур-Рамман,
Могутній герой, пастир города Ура,
Цар Лярси, що в городі Урі
Побудував храми величні
Богу Уру-кі й богині Нінгалі.¹⁾

Бог Уру-кі й богиня Нінгалі були обов божества місяця.

При кінці третього тисячолітя перед нашою ерою стрічаємо у перве в Вавилоні, що первісно, мабуть по сумерійськи називав ся Тінтір, семітську династію царів, із яких Сумуля-Ілю панував від р. 2020—1985. Одним із його намісників у східній частині краю на границі Елама був визначний воєвода Мутабіль, який лишив по собі напис:

14. Мутабіль, хоробрий воєвода,
Любимець бога Інкі (Еа),
Любимець богині Іштари,
Намісник краю Бад-Аннакі,

¹⁾ Hottel op. cit. ст. 350.

Що розторощив голови
Народа Анисанкі¹⁾,
Покорив город їх Машкім²⁾
Викоренив племя Барахсім³⁾

Рівночасно з ним панували в Урі елямітський цар Кудур-Мабуг і його син Ірі-Аку і спільно вони панували в рр. 1960—1920. В ту пору припадає пам'ятний похід Елямів на Палестину, про який оповідає XIV. розділ єврейської книги Битія, що починається ось якими реченнями:

„І стало ся в днях Амар-Паля (по єврейськи Амрафель), царя Сенаару (Вавилон), що Аріок, цар Еллясара (Лярсі) і Кедор-Лягомер, цар Еляма, і Тідгаль, цар Гоя (краю Гу), вирушили війною проти царя Содомі і проти царя Гоморри і проти царя Адмі і проти царя Цебоім і проти царя Зоара. Усі вони прийшли як союзники на долину Сіддім (тепер Мертве море). Дванацять літ вони служили царю Кедор-Лягомерови, а тринадцятого року збунтували ся“. Далі оповідається, як ті царі побиди канаанських царів і між іншими жильцями Содомі забрали в неволю також Лота, братанича Авраамового. Довідавши ся про се Авраам, уоружив 318 своїх домівників, напав із ними нічю на елямітський табор, розігнав елямітське військо,

1) Північних Елямів.

2) Дословно: город злих духів.

3) Hommel, op. cit. ст. 354.

освобидив Лота, його родину та інших бранців і вернув до дому з великою здобичю. Новійші дослідники бачуть у вавилонському царі Амрафелі, (по вавилонськи Амур-Паль) того самого вдоводу Мугабіля, якого напис наведено вище. З біблійного оповідання виходило би в таким разі, що той Мугабіль із воеводи зробився вавилонським царем, і був сучасником єврейського патріарха Авраама.¹⁾

Мугабіль, по вавилонськи Сін-Мубалліт, панував мабуть до своєї смерті як удільний цар Вавилона, під зверхністю Елямів. Тільки його син, що вступив на царський сталець 1923 р., здужав незабаром по одержанню правління зломати перевагу Елямів. Про се говорить ось який напис:

15. У третьому році царя Ганмурабі,
Що мав за допомогу богів Ану й Еа,
У яких здобув він велику ласку,
Він вирік свій присуд над батьком і сином,
Над паном країни Ямут-Балюм
І над його сином Рі-Агу.²⁾

Під паном країни Ямут-Балюм треба розуміти дуже вже старого тоді Кудур-Мабуга, а назва Рі-Агу значить те саме, що біблійний Аріок; оба вони, син і батько, були царями Ляси протягом 68 літ і оба дожили упадку свого царства.

1) Hommel, op. cit. ст. 364.

2) Hommel, op. cit. ст. 361—2.

В XIX. ст. перед нашою ерою виступав на історичне видовище величчя постать царя Гаммурабі, який розпочав нову династію і був основателем її столиці в Вавилоні, хоча місто Вавилон існувало вже давнійше. Панованє сего царя (1923—1868) було добою великого розвою в організації вавилонської держави та суспільного життя, а найвизначнійшою памяткою його панованя лишила ся книга законів, певно не сотворених ним самим, але усталених і списаних за його володіня на великім діорітовім камені, який при кінці XIX. в. французська наукова експедиція віднайшла в руїнах Сузи. Для нас важнійші його написи про будову каналів та храмів, що мають без сумніву також літературну вартість. Ось напис на великому каналі Евфрата:

16. Гаммурабі, великий цар,
Цар Вавилона, якому служать
Чотири сторони світа;
Я здобуваю побіди
Для Мардука бога,
Для пастиря мого,
Що серцю мойому дав радість.
В часі, коли боги Ану та Бель
Дали мені власть над народом
Суміра й Аккада
І скипетр над ними дали мені в руку,
Я викопав канал
„Благословенство Гаммурабі“,
Добродіяне для народа.
Ним допливають води достатку
Для народів Суміра й Аккада.
Його береги з обох боків

Я призначив на збіжіві ниви,
 Много кірців зерна велів сіять на них.
 Тривкий доплив вод сотворив я
 Для народа Суміра й Аккада.
 Людей Суміра й Аккада,
 Їх множества незлічені
 Я звів ураз і оселив,
 Достарчив їм страви й напою,
 Обдарував їх достатком і благом,
 Дав їм жити в вигідних домах.
 Від тепер я для вас Гаммурабі,
 Могутній цар і любимець
 Великих небесних богів.
 Величезними силами,
 Які дарував мені Мардук,
 Я збудував високий замок
 З широченними брамами;
 Його вежі високі як гори,
 І він стоїть при вході
 Великого каналу
 „Благословенство Гаммурабі“.
 Сей замок назвав я Сін-Мубалліт.
 По імени вітця мойого,
 Що виплодив мене на світ.
 Статую Сін-Мубалліта,
 Вітця й родителя мойого,
 Поставив я чотирма кутами
 До чотирьох сторін світа.¹⁾

**Наведу ще з одного напису, з якого захо-
вали ся тільки відломки, закінчене, в яким автор
напису, зложеного очевидно ще за життя царя,
благословить імя того царя:**

17. У всіх чотирьох частях світа
Хай величаєть ся імя твоє!

¹⁾ Hommel, op. cit. стор. 408.

Широко розселені народи
Хай повинують ся вірно тобі,
На лиця падають перед тобою!
Твоя величність хай величнтя буде,
Твої піддані хай будуть віддані
Тобі на вічний час!¹⁾

Династія Гаммурабі панувала до р. 1731, по чім до року більше-менше 1500 настало панованє Коссеїв із племені Хеттитів, які й потому ще звиш 400 літ панували під зверхністю Ассирійців. Аж у р. 1154 повстав нова вавилонська династія з роду Паші, якої найвизначнішим представником був цар Набу-кудуррі-уссур, біблійний Навуходоносор, або ще коротше Небукаднецар, що панував від р. 1137—1131, отже навіть у порівнаню до свого вігця Мардука, який панував 17 літ, дуже коротко. Небукаднецар полишив по собі славу великого завойовника, яку потверджує також вавилонський напис, захований із деякими ушкодженнями. Читаємо в нім ось що:

18. В часі, коли Набу-кудуррі-уссур,
Величній князь, могучий син Тінтіра,
Вожд королів, хоробрий цар і жрець,
Намісник Ірді, сонце свого краю,
Ущасливитель свого народа,
Сторож границь, синів всіх безпека,
Закона цар, у суді правосудний,
Герой хоробрий, що війська шле в бій,
Держитель лука превеликого,
Що не боїть ся ні війни ні бою,

¹⁾ Hommel, op. cit. 409.

Що зброєю зломав міць Люллюбейв,
Що поневолив, сплїндрував Коссеїв,
Що королїв по своїй волї ставить,
Сам цар над ними, Мардукови милий,
Коли позвав його богів цар Мардук
Помстити поневолене Аккада,
Він вирушив зі своїм збройним людом.
Від Дїра, від твердинї бога Ану
На трицять миль розсіяв він руїну.
У липнї розпочав ся похід той;
Немов огонь людий палила спека,
А пил горячий пік як полумя,
І не було води нїде довкола,
Бо позасипувано всі криниці.
Пропала сила коний величезних,
Мужів хоробрих теж хитала ся відвага.
Тодї надтяг у пору цар могутній,
Немов боги самі несли його;
У похід вдавсь Набу-кудуррі-уссур,
Який супірника собі не має.
Він не злякав ся трудностей дороги,
Всі перешкоди усував зі шляху,
Він поспішав на перед без упину,
Аж поки цар могутній не дійшов,
До берега ріки Уляй в Елямі.
Зібрали ся царі довкола нього,
Щоб видать ворогам рішучу битву.
Огнїв між ними запалало много,
Аж дим від них затьмив обличє сонця.
Тодї зірвала ся страшна негода,
Розлютувала ся велика буря;
У вихрі битви нїякий візник
Не міг товариша свого пізнати.
Та цар нічого того не злякав ся
І сам у тую люту битву вдав ся,
На ворога він рушив без ваганя,
На ворога богів завзято вдарив.
Сповняючи накази божественні

Іштари й Раммана, богів війни,
Він кинув горе на царя Еляму,
Упокорив усю його країну
І переможцем став Небукаднецар,
Елямську всю країну звоювавши,
Жильців її усе добро забравши.
Коли-ж з побідою й веселим серцем
Вернув до краю свого Аккада,
Тоді, щоб ласку показати хоробрим,
Які йому в тім бою помагали,
Усі міста в великім краю Нама,
Які колись під давніми царями
Були свободні, потім беззаконно
Свобід позбавлені лихими ворогами,
Великий цар і князь Небукаднецар
Освободив указом торжественним,
Як цар рішаючи усі рішинці
Вернув їм стародавнюю свободу.¹⁾

Недовге панованє сего царя скінчило ся нещасливо для нього, бо його побили Ассирійці, які коло р. 1000 пер. Хр. на довгий час запанували над Вавилоном. Ще раз між рр. 625—538 підіймаєть ся Вавилон на ступінь самостійного царства, головно під володінєм Набополяссара та Небукаднецара II., щоб нарешті улягти перському завойованю царя Кира та його сина Камбіза.

¹⁾ Hommel, op. cit. ст. 499—451.

III. Молитви й заклинання.

Те, що було доси, були намятки списані на кам'яних або глиняних предметах, сучасні самим царям. Найбільша частина літературних пам'яток однак походить із одного, значно пізнішого жерела, а власне з бібліотеки ассірійського царя Ассурбаніналя, що панував у роках 667—626, відкопаної літом 1850 р. при розкопках палати царя Сенахеріба, в теперішнім селі Куюнджіку. В двох кімнатах сеї палати знайдено кілька тисяч глиняних табличок, записаних клиновим письмом. Другу збірку подібних табличок знайдено в рр. 1852—4 в т. зв. львиній салі тої самої палати. Таблички були з одного боку покриті дуже дрібним письмом і понумеровані таким же письмом перед випаленням, що значило, що первісно були уложені в певнім порядку. На одній із таких табличок знайдено ось який напис, який не лишає ніякого сумніву про те, що се була дійсна королівська бібліотека, зложена після широкого і добре обдума-

ного пляну для збереження пам'яток старинного національного письменства:

15. Палата Ассурбаніпаля,
Царя Ассирії, сина Ассаргаддона,
Царя усього загалу,
Володаря Ассирії та Вавилона,
Царя Суміра та Аккада,
Царя над царями Етіопії й Єгипту,
Царя чотирьох сторін світа,
Сина Сеннахеріба, пана над всім і всіми,
Царя Ассирії, що надію свою
Покладає на бога Ассура,
На богиню Нантіль і Небо й Ташміту.
Твоїм провідником при читанню сих таблиць
Хай буде Бог Небо!¹⁾

Деякі таблички мають під текстом посвідчене згідності з оригіналом: „Як його первопис, так се написано й вирито“. Деякі таблички мають натомість ось який, значно просторіший напис:

16. Палата Ассурбаніпаля,
Царя всіх усюдів,
Царя Ассирії,
Якому Небо й Ташміта
Уділили отворені уши,
Який одержав ясні очи
Для приготування відписів таблиць.
За інших царів, моїх предків
Не бувало нічого такого.
Мудрощі бога Небо,
Богатство всякої краси

¹⁾ Hommel, op. cit. ст. 88.

Списив я, зложив я до купи
 І вирив на табличках;
 Щоб бачили се і читали,
 Я висіавив се в своїй палаті¹⁾.

Зміст бібліотеки Ассурбаніпаля був дуже різнородний. Він обіймав писані пам'ятки від вайдавнійших сумерійських заклинань та чародійських текстів, далі троха пізніші сумерійські гимни та молитви до різних богів, семітські легенди та поеми, астрологічні та астрономічні писання, історичні написи та хронологічні реєстри царів і намісників, а навіть приватні контракти храмів та купців. Значна частина бібліотеки складала ся з філіологічних праць, призначених для вивчення старих язиків: се були, так сказати, букварі або властиво т. зв. силлябарі, де значіне клинових складів та ідеограмів одної мови передавало ся відповідними знаками другої й третьої. До того треба додати, що майже всі старинні сумерійські та вавилонські тексти мають на тих самих табличках міжлінійні переклади на асирійську мову. В яким намірі зроблена була вся та справді величезна робота і як глибоко проняті були її працюючі думкою — дати пізнішим поколінням у руки засоби до пізнання старовини, свідчить напис, який стрічає ся на многих табличках на вільних місцях:

17. Твоїм провідником хай буде
 Цар богів Ассур.

¹⁾ Hommel, op. cit. st. 88.

Хто своє імя впише
Обік мойого імени,
Того хай скинуть Ассур і Нінтіль
І хай змажуть імя його
І його сімя у краю!¹⁾

Се очевидно пересторога не псувати і не фальшувати старих записів.

Коли подані до тепер пам'ятки майже всі хронологічно досить докладно датовані, то про гимни й молитви не можна сего сказати; що найбільше можна розрізнити їх більшу або меншу давність після того, чи вони зложені сумерійським, чи вавилонським язиком. Приблизно можна означити дату кількох гимнів, означених іменами царів Небукаднецара I. і Небукаднецара II, з яких один жив у початку т. зв. середньої вавилонської держави, а другий при кінці нової вавилонської держави. Перший із тих гимнів заховав ся не в повнім текстї, бракує йому кінця. Йому можна дати титул:

18. Небукаднецар у бідї.

Великий цар Некабуднецар
Сидить у Вавилонї,
Реве неначе бурі бог,
Лютує наче лев.
На вибранців своїх великих
Мов лев сердито грима,
До Мардука, до пана Вавилону
Іде його благане:

¹⁾ Hottel, op. cit. ст. 89.

„Чи довго ще мені зітхати
 І в поросі валять ся?
 Чи довго ще у моїм краю
 Простоїть плач і смуток?
 Чи довго, пане Вавилонна,
 Забавши ще в чужому краю?
 Згадай, о пане, Вавилонна,
 Усю його пишноту,
 На храм твій любий Есагіль
 Зверни лице своє!“

Набукаднецара благане
 Почув пан Вавилонна,
 І боже слово радісне
 Почуло ся цареви.¹⁾

Із хронологічного порядку можна після цього гимну помістити гимн ассирійського царя Саргона II, що панував у Нініві від р. 722—705, який величав богиню Нану.

19. Гимн царя Саргона II. до богині Нани.

Саргона благослови богине,
 Що цілує край твоєї шати;
 Пастиря Ассирії помилуй,
 Що все йде за твоїми слідами!

Призначи йому благу долю,
 Довгі дні живому коротати;
 Укріпи стола його основи,
 Дай до старости йому щасливо панувати

Дай здоровле його коням бистрим
 І волам запряженим до плуга,

¹⁾ Zimmern, op. cit. ст. 7—8.

Дай, щоб обминала його тіло
Всяка слабість і всяка недуга! ¹⁾

**До найпізніших хронологічно належать три
гимни царя Небукаднецара II.**

20. Подяка царя Небукаднецара II. Мардукови.

Величати му твоє божество,
Возвіщати му владу твою,
Возхвалю твою силу, мій боже,
І потузі твоїй мій поклін.

Милосердний бог Мардук великий,
І поблизу прихильність його,
Прихилює царю своє вухо,
Свою ласку показує він.

Заспокоїв він серце цареве,
Милосердем сповнив ся увесь,
І прийняв він цареве благанє,
Похилив свою шию у низ.

Улягло ся його пересерде
І прихильність у нїм залягла.
Еляміт, що його не бояв ся
І для божества чести не мав,

На його божественну величність
Богохульні наруги здімав,
Той почув божу зброю на собі,
Що гординю його підтяла.

Вавилону володар великий
Розігнав його військо у прах,
І зломав Елямітову силу
І під ноги свої постелив.²⁾

¹⁾ Тамже ст. 8.

²⁾ Тамже ст. 7, Weber op. cit. ст. 126.

21. Похвала Мардукови від царя Небукаднецара II.

Царську постать для смертних людей
Сявом він наповнив,
Одягнув її страхом людським,
Світлом осяяв ясним.

Возвисив він царя пануванє
Над усі царства сеї землі;
Підклонив він під ноги цареві
Много люду і многі краї.

Дав йому свою божую владу
Паном быть чорноглавим усім.
Мардук владика великий
Так полюбив володїне його.

Через те, що володар надумав
Украстить Езагіль і Езїду,
Обновити будівлі великі
Вавилона, столиці його.

Оттому то Небукаднецару
Дав він царську власть осягнути,
Як своєму коханому сину,
Як князю, що бояв ся його.

Глянув він на діла його праві
І покликав його по імя
Царську власть над людьми справувати,
Як созданю своєї руки.

В його руку дав берло правдиве,
Що примножує землі царів,
В його руки дав зброю могутню,
Що до долу валить ворогів.

Божественне оружє нещадне
Удїлив він цареви на те,
Щоб противників царських і божих
Покоряти під іго святе. ¹⁾

22. Молитва Небукаднецара II. до бога Небо.

О Небо, православний сину Мардука,
Високий повновласниче,
Добропобідний і улюблений,
Глянь ласкаво на діло рук моїх!

Даруй мені багато літ прожити,
Потомства много полишити,
Дай твердість моему престолови царському,
Менїж на ньому довго жити!

Дай силу побідити ворогів,
Краї ворожі здобувати!
На твоїй таблиці незмінній.
Що встановля землі та неба межі,

Впиши днів моїх довжину,
Впиши потомности на пам'ять!
І перед Мардуком, царем землі й небес,
Перед вітцем, що породив тебе,

Зроби приемними мої діла,
Промов за мною слово:
„Небукаднецар справді цар всещедрий“ —
Оттак промов за мене ²⁾.

До обрядових молитов, що слівали ся в часі празників при ріжних храмах, належить от-

¹⁾ Тамже ст. 7.

²⁾ Тамже ст. 9.

ся стародавня молитва на честь Мардука й Іштари, коли їх статуї обношено по вулицях Вавилона.

23. Двигни ся в дорогу, о Белю!
Наш цар дожидає тебе!
Двигни ся й ти, наша Беліто,
Наш цар дожидає тебе!

Двигнув ся наш Бель з Вавилона,
Клонять ся краї перед ним;
І двигнула ся з ним Серпоаніта, —
З пахущих кадил веть ся дим.

Подвигнув ся наш Бель з Вавилона,
З кипарисів кадило пала перед ним;
Бік о бік вавилонська Іштара,
А жерці Лесіну і жерці Кургару
На фльооярах ураз виграють¹⁾.

До сеї самої категорії належить також молитва жерців храма Урігаллю, співана в день Нового року, по вавилонському календарю 2. Нізана.

24. О Белю, що в гніві своїм
Рівні собі не маєш,
О Белю, царю ласкавий,
Що землями владаєш,
Що запровадив згоду й лад
Поміж великими богами,
Белю, що поглядом своїм
В низ повалив могучих!
Володарю царів і світло всіх людей,
Що розділя достатки,

¹⁾ Тамже ст. 9.

О Белю, Вавилон — помешкане твоє,
Престольний терем твій — Борзіппа!
Широке небо й все те, що під ним,
Ти своїми очима проглядаєш,
І своїм розумом ясним
Будущини признаки проникаєш.
Ти своїм поглядом даєш
Природі вічній закони
І людям ласку свою шлєш
І світло бачить їм даєш,
Аби твою проповідали силу.

О пане всіх країв, богів небесне світло,
Заповідателю всіх добрих діл,
Хтож не захоче величати власть твою,
Звіщати висоту твою,
Твою державу вихваляти?
Володарю країв, що в Еудулї¹⁾ проживаєш,
Що впавшого за руку підіймаш,
Свійому місту Вавилону
Свою ти ласку покажи;
До свого дому Езагілю
Своє обличє приверни;
І Вавилону всім жильцям,
Твоїм улюбленим борцям
Дай безпеку на життя всі дні!²⁾

До обрядових пісень належать також жалібні гимни на смерть Таммуца, що відповідає грецькому Адонїсови, якого празник обходжено при наставаню зими. Ось уривок одного з таких гимнів:

25. Пастирю, пане Таммуце,
Мужу Іштари,

1) Небесна палата.

2) Zimmerli op. cit. ст. 10.

Пане держави померших,
Опікуне шатрів пастирських!
Ти тамаріск, що в борозні
Води не нассав ся;
Ти цвітка, що в степу сухім
Не розцвила ся пишно;
Ти деревце, якого не посаджено
Над водяним струмочком;
Ти деревце, якому люта буря
Коріне повривала¹).

■ ■ Як уже було згадано висше, культ місяця розпочав ся в Вавилоні досить давно, хоч і значно пізнійше від культу інших семітських богів. Тому й не диво, що до того культу прилучено співанє гимну правдоподібно значно старшого і основаного на дуже давній монотеїстичній традиції.

26. Гимн до найвисшого бога.

Господи, володарю поміж богами,
Один всевишній на землі і в небі,
Отче, світило, господи, боже Аншаре,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, великий боже Ану,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, пане міста Ура,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, пане Егіш-Шіргаля,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, блискучий пане діядеми,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, царю над царями,

¹) Тамже ст. 10—11.

Володарю поміж богами!
Отче, світило, що в поважній ризі ходиш,
Володарю поміж богами!
Бугаю сильний, молодий з потужними рогами,
Прекрасної будови, ти розкішний, повновидий,
Із лазуревою твоєю бородою.
Ти овоч, що родив ся сам від себе,
Високий ростом і на вид прегарний,
Якого бачити ніколи нам не досить.
Ти матірній живіт, що родить все,
В живих істотах поміщає
Осідок свій блискучий!
Ти отче милосердний і ласкавий,
Що краю нашого ціле жите
В руці своїй держиш,
О пане, божество твоє немов далеке небо,
Як море те широкее, що жахом нас сповняє.
Ти землю сотворив і храми оснував
І іменами їх поймавав.
Отче, родителю богів і нас людей,
Що нас навчив оселі будувати
І жертви у храмах складати.
На королівство ти покликаєш,
Скиптри царям уділяєш,
І на далекі будучії дні
Долю усім призначаєш.
Ти воєводо могутній, якого вутро
Жаден з богів не прогляне!
Ти побігущий, прудкий,
Якого коліна не знають утоми!
Шлях отвираєш богам, твоїм дітям,
Шлях, що з основи небес
Аж до вершини небес
Повних блиску провадить.
Ти відчиняєш небеснії двері,
Світло всім людям даєш,
Отче і творче всіх творів,
Що на живучее все призираєш,

І про його теж удержане дбаєш
Пане наш, ти що рішаєш про небо і землю,
Наказів твоїх не змінить ніхто.
Ти держиш воду й огонь
І провадиш усі животвори,
Хто між богами рівняти ся може з тобою?
Хто в небі найвисший?
Ти, милостивий, всевишній!
А на землі хто найвисший?
Ти лиш один, ти всевишній!
Твоє слово, коли пронесе ся у небі воно,
Всі небесні боги упадають на лиця;
Твоє слово, коли на землі пронесе ся воно,
Усі земні боги упадають на землю;
Твоє слово, коли пронесе ся мов буря в горі,
Дає людям плоди на поживу й напій;
Твоє слово, коли ізлілеть ся на землю дощем,
Викликає всю зелень на ній
Твоє слово дає товщ отарам, стайням,
Дає розплід усім животворам.
Твоє слово породжує правду,
Правосуде держить між людьми,
Аби люди по правді жили.
Твоє слово, се теж що далекеє небо,
Підземеллє закрите, якого
Дослідити не може ніхто.
Твоє слово, хто може збагнути його
І рівнею зробить ся тобі?
О господи, в небі пануєш без рівні
І на землі між царями й богами,
Твоїми дітьми та братами
Не найдеть ся супірник тобі!
Царю царів, превисокий,
Проти волі твоєї не стане ніхто,
Ані божеством жаден бог
Не зріняєть ся з тобою.
Куди ласкаво поглянеш оком,
Вислухана там бува молитва;
І де ласкаво простягаєш руку,

Там упавшого ти підіймаєш.
Господи, божі й людські діла
На землі і на небі ведеш до добра.
Поглянь же ласкою своєю на свій храм,
І ласкаво поглянь на город твій!
На город Ур ти ласкаво поглянь,
І Егіш-Шіргаль ласкою своєю вкрий! ¹⁾

Вже давнійші дослідники підносили віру в одного Бога як основну ідею цього гимну, та подивлялися його гарній мові та багатству поетичних образів.²⁾ Варто вказати тут особливо ті рядки, в яких величають ся сила слова божого і які мимовільно насувають думку про схожість цих рядків із початком євангелія св. Івана, яке починається словами: „На початку було слово, і слово було в Бога, і Бог був слово“.

До значно давніх часів належить також і отсей уривок гимну богови бурі Адад-Раммана-нови.

27. Господь коли сердитий,
Здрігає небо перед ним;
Як гнівається ся Адад,
Земля трясеть ся перед ним.
Високі гори розсипає гнів його,
А від сердитости його
І від завзятости його,
Від його реву страшного,
Від його гromу грізного,
Божества в небі лякають ся,

¹⁾ Zimmern, op. cit. ст. 11—12, Weber, op. cit. ст. 129—131.

²⁾ Weber, op. cit. ст. 129.

В небо найвище ховають ся;
 Божества земні лякають ся,
 В земних безоднях ховають ся;
 Сонце ховаєть ся в неба глубінь,
 Місяць щезає в небес височінь.¹⁾

До культових пісень та гимнів належать також такі, при яких виразно згадуєть ся про жертви, приношені богам людьми. Ось прим. присвята газелі двом богам:

28. Шамаше, пане правосудя,
 Ададе, пане ворожби,
 Вам приношу, вам присвячаю
 Дитя газелі сивоокої.

В степу її родила мати.
 Степ розіслав над ними
 Свою привітну тїнь;
 Степ годував її, як батько,
 Кормило поле наче мати.

Коли побачив її Адад хоробрий,
 Спустив на неї дощ з кінця землі;
 Від нього стала виростати зелень,
 Почали кільчить ся насїня
 Всім звірям на поживу.

Зїля спасала вона на степу,
 Пила воду з пречистих жерел.
 Шамаше й Ададе, згляньте, блаженнії,
 Жертву прийміте мою!

¹⁾ Zimmern ст 11.

В моім благаню, рук підійманю,
У всьому, що чиню, про що запитаю,
У всьому, що богам присвячаю,
Хай буде правота!¹⁾

Спеціальний відділ вавилонських молитов творять благава до богів, зняти з чоловіка закляте, нещастє або ведугу, нанесену чарами. До сеї групи належать отсі дві коротенькі молитви до Шамаша, бога сонця.

29. Шамаше, пане неба й землі,
Впорядчику того, що в низу і в горі,
Шамаше, ти що в руці маєш силу
Мертвого оживити,
Зв'язаного увільнити!
Судіє нешідкупний,
Творче порядку між людьми,
Високий нащадку
Пана блискучого сходу,
Могутній величній сину,
Світло країв і землі,
Творче всього на землі і на небі,
Шамаше, боже святий,
Здійми з мене окупи заклятя
Увільни з духової неволі!²⁾

30. Шамаше, боже, коли ти виходиш
Із за високої гори,
Із за гори, з якої течуть жерела,
Із Дуль-Азага, де доля куєть ся,
Де небо сходить ся з землею, —
Коли виходиш з глибини небес,
То всі боги великі
Виходять на суд перед тебе.

¹⁾ Тамже ст. 13.

²⁾ Тамже ст. 14.

Всі люди й народи чекають на тебе,
 Всі звірі, всі четвероногі,
 Що бігають по землі,
 Чекають твого великого світла,
 До нього звертають всі очі свої.
 Шамаше мудрий, високий,
 Ти сам собі у всьому порадник,
 Сам собі рішитель найвисший,
 Сам судя неба й землі.
 Здійми з мене окупи закляття
 Увільни з духової неволі !¹⁾

**Можливо, що уривок молитви сліпого о
 привернене зору маємо в отському неповному
 гимні до Шамаша:**

31. Пане, просвітителю тьми
 Що темне лице відкриваєш,
 О боже милосердний,
 Що простуєш похилих,
 Що хорониш слабих!
 На твоє світло ждуть боги великі,
 Ануннаки²⁾ всі враз
 Вдивляють ся в лице твоє.

Ти звів до купи всі народи
 В один язик мов живину одну.
 Піднесеним лицем глядять вони
 На соняшнее світло;
 Коли ти станеш перед ними,
 Панує радість, оклики веселі чуть скрізь.

Ти світло світа,
 Найдальших неба окраїн,
 Ти стяг широкої землі!

¹⁾ Тамже ст. 14—15.

²⁾ Земні або водяні духи.

На тебе з радістю глядять
Людий незлічені громади¹⁾.

**А ось молитва до Шамаша, говорена або
співана жерцем при заході сонця, коли кінчили
ся обрядові відправи, якими прощало ся день:**

31. Шамаше, коли в нутро неба вступаєш,
Нехай здоровлять тебе
Засуви блискучого неба;
Нехай благословлять тебе
Вереї небесних дверей!

Нехай справедливість, твій любий посол,
Веде тебе стежкою правою;
Над Ебаррою²⁾, твоєю столицею,
Хай ясніє високість твоя!
Нехай Ая, твоя люба дружина,
Весело зустрічає тебе,
Заспокоює серце твоє!

Нехай поставлять перед тебе
Твою божественну вечерю;
Нехай усі величають тебе,
Шамаше, незрівняний герою!

Пане Ебарри, ходи, ходи!
Твій шлях усе простий і правий,
Направляй і наш шлях житевий
На міцному, на твоєму ґрунті!
Шамаше, судіє нашого краю
Ти його долю завсїгда рішай!³⁾

**До сеї самої групи заклинань належить
також отся молитва до Мардука:**

1) Zimmern, op. cit. ст. 15.

2) Храм Шамаша.

3) Тамже ст. 15.

32. Могутній, величній Еріди володарю,
 Блаженний, всевишній,
 Первородний сину Нудісимуда !
 Мардуче премудрий,
 Яким утішаєть ся храм Егурра! ¹⁾
 Пане Езагіля, помічнице Вавилона,
 Що любиш храм Езіді,
 Що держиш жите без ушкоджень !
 Княже Емахтілі,
 Що держиш у цілості здоровле ;
 Охороно нашого краю,
 Що даєш захист людям незлеченим !
 Пане храмів святих,
 Імя твоє всюди
 Людям щастє приносить.
 Мардуче, пане великий,
З твого святого веління
 Дай, щоб я був здоров і веселий,
 Божество твоє чтив !
 Дай, щоб осягнув я, чого бажаю,
 Правду вложи в уста мої,
 Добрі помисли в серці моїм зрости !
 Слуги й післанці твої
 Нехай скрізь звіщають добро !

Мій бог нехай стане праворуч мене
 Моя богиня хай стане поруч мене,
 Бог охоронець усе най стоїть
 При мойому боці !
 Дай послух моїм молитвам,
 Молитвам і благаням !
 Слово, яким я закличу тебе,
 Нехай почувєть ся тобі !
 Мардуче, пане великий,
 Даруй мені жите спокійне!

¹⁾ Егурра — храм бога Небо в Борзппі.

Даруй жите душі моїй!
Ходить перед тобою весело
Хай буде ситістю її!
Бель нехай тішить ся тобою,
Еа нехай відгукнеть ся тобі!
Всі боги світа хай клонять ся тобі,
Всі великіі боги нехай
Радують серце, твоє!¹⁾

Подібний характер має також отся молитва до Іштари.

33. Добре благати тебе,
Бо слух твій прихильний,
Твій погляд, — вислуханє просьби,
Твій вислов — провітліє.

Змилуй ся наді мною, Іштаро,
Звісти мені добрії дні!
Поглянь на мене довірливо,
Прийми всі благаня мої!

Коли піду за твоїми слідами,
Хай буде безпечний мій хід;
Коли вчеплю ся за твій пояс,
Хай веселить ся душа моя!

Коли носити му твоє ярмо,
Зроби, щоб легке було воно;
Коли дожидати му голови твоєї,
Схили її до мене!

Коли на блиск твій зверну увагу,
Хай знайду послух і ласку твою;

¹⁾ Zimmermann, op. cit. ст. 15—16, Weber, op. cit. ст. 132—3.

Коли зирну на світло, що сяє від тебе,
Нехай просвітліє лице моє!

Коли шукати му власти твоєї,
Нехай жите моє буде спасенне!
Зішли мені духа свого, охоронця,
Щоб передо мною стояв!
Нехай він ходить слід у слід за мною,

Хай генієм буде моїм!
Поводжене з твоєї правої руки
Бажаю я дістати;
Добро з твоєї лівої руки
Нехай зійде до мене!

Промов до мене, що мою ти мову чула!
Слова, якими я тебе благала,
Нехай знайдуть у тебе послух!

В здоровлю й радости води мене день в день
Даруй мені багато днів прожити,
Даруй жите щасливе й довге!

Дай, щоб була я здорова й весела,
Щоб твоє божество чтила;
Дай, щоб усе мені стало ся
По мойому благаню!

Небо нехай веселить ся тобою,
Радісно хай грає тобі глибінь водяна!
Всесвітні боги хай тобі честь віддають,
Великі боги нехай серце твоє веселять!¹⁾

¹⁾ Тамже, ст. 16.

Невідомо, до якої групи зачислити поданий далі гимн до Мардука, якого захована перша часть містить тільки похвалу сего бога.

34. Великий пане всіх богів,
Мардуче, боже могутній,
Дораднице, любимче бога Еа,
Якого присуду ніхто не змінить,
Якого вироків величніх
Ждуть Ігіги, небесні духи,
Перед яким Ануннаки
Клоняють ся ненастанно!

Володарю всього живого милосерний,
Ти, що даєш збіжу плодючість,
Ти, що бережеш жертви богів,
Піддержуєш міста з королями,
Ти, що провадиш жерела до рік,
Ти, що відкриваєш криниці,
Пане земель, царю неба й землі,
Що скрізь розсипаєш достаток!

Ти бог, без якого у водах глибоких
Не рішаєть ся доля людська!
Ти глядиш на всі життя людські,
Негайно караєш лихих!
Котрий бог на небі чи то на землі
Рівняти ся може з тобою?

Висший ти понад богів усіх,
І рада твоя над усіми старшує,
Навіть батька Еа, що сплотив тебе,
Ти мудрістю перевисшаєш ¹⁾.

¹⁾ Тамже ст. 17.

Значна група вавилонських молитов містить у собі жалі й нарікання на життєве горе та терпіння, яких дізнає чоловік, коли якийсь бог розсердить ся на нього або відверне від нього свою ласку. В таких випадках люди звичайно вдавали ся до жерців, які їх іменем предкладали богу їх недолю. Ось у такім роді молитва до Мардука:

35. Могутній Мардуче, якого гнів--потопа,
 Якого з'єднане мов батько милосердний!
 Я кликав, послуху нівкого не знаходив,
 І се пригнобило мене;
 Кричав я й відповіді не було мені,
 І тисла скорб мене;
 І кріпости в моім нутрі не стало,
 І я зігнув ся мов старець.

Великий Мардуче, ти милосердний боже!
 Всі люди, скільки їх імення носить,
 Хто з них пізна щось сам із себе?
 Хто з них не допустив ся зла якогось,
 Лихим учинком не сплямив себе?
 Хто з них пізнав господню дорогу?

Я хочу бути богобоязливим,
 Не мати злости ані трохи в собі,
 Шукати місць, які жите дають.
 Перед тобою я провини допустив ся,
 Переступив господню границю;
 Мої провини від молодости моєї,
 Відомі чи не відомі мені, забудь!

Хай не вагаєть ся серце твоє!
 Розв'яжи ти гріхи мої,
 Розламай переступки мої!
 Проясни заблудження мої,
 Освіти все те, що в мене темне!

Гріх мого батька чи мого діда,
Чи моєї мами, чи моєї баби,
Чи рідні моєї, чи свояцтва й роду,
Хай мене минає, сторонить від мене

Як тільки бог до мене проговорить,
Мене пречистим зробить, наче канкаль-зіле.
Рукам вселаскавим мого бога
Я поручаю все добре своє.
В молитві і сердечному благанню
Я стану по всяк час перед тобою.

Незлічені люди, що живуть в тім краю,
Нехай тобі по честь по всяк час складають!
Розв'яжи мій гріх, зломай мою провину!
Могутній Мардуче, ти розв'яжи мій гріх,
Зломай мою провину!

Велика пані Еруо, о розв'яжи мій гріх!
Добройменитий душе Набу, о розв'яжи мій гріх!
Велика пані Ташмет, о розв'яжи мій гріх,
Могутній Нергалю, о розв'яжи мій гріх!
Боги, що в небі живете, о розв'яжіть мій гріх.
Великий гріх, що я сповняв від малку,
О розломайте, семикратно розв'яжіть!
Хай твоє серце знайде спокій,
Як батько, що сплотив мене,
Як мати, що мене породила на світ!
Могутній Мардуче, твоїм підданим
Бажаю зістати на віки¹⁾.

Подібна також і отця молитва до Нергала:

36. Вислухай, сильний, всевишній,
Первородний сину Нунамніра,
Найвисший із Ануннаків,

¹⁾ Тамже ст. 17—18.

Зверхниче богів, потомку Кутушари,
Великої цариці,
О Нергалю, поміж богами всемогутий,
Любимче світлої Нінмени!
Ти світиш у промінястому небі,
Становище твоє високе дуже,
Великий ти також у царстві мертвих,
Не має рівного тобі між ними.
Обік Еа у божому зборі
Твоя рада всіх перемагає;
Враз із Сіном на ясному небі
Оглядаєш ти весь світ з висока.
Бель отець твій дав тобі в опіку
Всіх чорноголових, всі створіня;
Звірів полевих, воздушне птаство
Він тобі зложив у власні руки.

Я слуга твій, син вітця такого, —
Гнів тяжить на мні богині й бога;
От тому панує в моім домі
І нужда й нещасте й люте горе.
Кличу — послуху мені не має,
Тим то й скорб на душу налягає.
Та що поблажливий ти, мій боже,
Я до твого божества припаду;
І що милостивий ти, мій боже,
Я слідів твоїх іду шукати.
І що ласкаво глядиш на мене,
Я гляджу в лице твоє святее —
І що ти помилуваня повний,
Я стою отсе перед тобою.
Глянь на мене поглядом довіря,
Вислухай сей поклик мій благальний,
Заспокій своє гнівливе серце!
Розв'яжи мій гріх, змажи мою провину,
А сердитість в твоїм божім серці
Хай загасне, як в попелі іскра!
Бог і богиня, що сердять ся й злять ся,

Нехай обернуть ся до мене!
Велич твою сповіщатиму завжди,
Тобі служити му покiрно¹⁾.

Для характеристики побожності Вавилонців цікаві молитви, так сказати, шабльони, без означення імени божества, до якого вони звернені, де в чому подібні до пізнійших християнських служб і молитов, „якому будь святому“, „якому будь мученикови“, „якому будь апостолови“, або „якій будь святій“. Ось зразок такої вавилонської молитви, — треба признати, зовсім не шабльонової і декуди навіть високо поетичної.

37. Боже мій, пане,
Що сотворив імя моє,
Ти, що держиш жите моє,
Що дав повстати сімени мойому,
Мій боже сердитий,
Заспокій своє серце!
Моя богине сердита,
Приверни ся до мене!

Хто знає, о боже, житло твоє?
Твоєї блискучої оселі,
Житла твого не бачив я ніколи.
Як поле пустее
Огорнений я сумом,
Коли ти, боже, не глядиш на мене.

Оберни до мене карк свій
Ти, що сердиш ся на мене!
Прихили лице своє

) Тамже ст. 18—19.

До препишної божественної страви,
Оливи й звірячого товщу!
Нехай уста твої
Смакують що найліпше!

Розкажи лише, і станеть ся;
Повели святими своїми устами,
І діла мої прийдуть до ладу!

Відсторони від мене всі лихі позначи,
Щоб знайшов я охорону в тобі!
Призначи мені в життю мойому долю¹⁾,
Щоб я довго жив, даруй мені жите!

**Архитвором між вавилонськими молитвами
можна назвати отсю мужеську молитву до Іштар-
ри, яка на подобу атенської Мінерви була та-
кож богинею війни.**

38. Тебе благаю, пані над панями,
Богине над богинями, Іштаро,
Царице всіх храмів святих,
Провіднице людей!

Ірніні, величаю я тебе,
Між духами небесними найбільша!
Ти всесильна, ти володарка!
Превисоке нам імя твоє!

Ти світло неба і землі,
Могутня Сінова дочка;
Ти носиш зброю, проводиш у бою,
Ти накази всі видаєш.

Ти ходиш у царській короні,
О пані препишна в величності твоїй;

¹⁾ Тамже ст. 19.

Вельможна між всіми богами.
Ти зоре нарікань,
Що до бою доводить і згідних братів
І роз'єднанє вносить між щирих друзів.

О пані боевища,
Що розвалює гори,
Їушеа воружена до бою,
Одягнена страхом.

Ти твориш суди і розправи,
Закони на небі й землі;
Каплиці, храми і дома і комори
Чекають на тебе усі.

Де не голосне твоє імя,
Де не важні закони твої?
Де не виставляють твоїх ікон,
Не будують для тебе кімнат?
Де не знають величі твоєї
І твоєї висоти не чтять?

Ану, Бель і Еа піднесли тебе,
Звеличили власть твою поміж богами,
Поставили тебе над Ігігів усіх,
Дали тобі становище всевишне.

При згадці імени твого
Трясеть ся небо і земля,
Трясуть ся всі боги небесні
І Ануннаки всі дрожать.

Я кричу до тебе похилий, зітхаючи,
Слуга твій, знесилений болем,
Глянь на мене, о пані моя!
Прийми те зітханє мое!
Глянь на мене з довірем і ласкою,
Не згордуй на блганє мое!

„Доки-ж того!“ — скажи таке слово!
І хай серце змягчить ся твоє!
Доки буде те тіло нужденне мое
У негодах і тривозі гнуть ся?

„Доки-ж серце болюче мое
Обтяжать будуть сльози й зітханя?
Доки тая стражденна утроба моя
Ме терпіти у скрутї й знесилю?

„Доки сей напастований дїм мій
Ме лунати жалями й риданєм?
Доки душа моя мусить кормити ся
Слезами й зітханєм?

Ірніні богине, скажена лъвице,
Заспокій же ти серце своє!
Ти дикий воле сердитий,
Умякши пересерде своє!

Хай твої добротливїї очи
На мене звернуть ся хоч раз!
Своїм ясним лицем благосклонно
Глянь на мене хоч раз, хоч раз!

Прогони чари, лихее, наслане
Із мойого тіла тепер!
Дай, щоб преяснее світло твоє
Я бачив і в тьмі не помер!
Доки, володарко моя,
Гонити муть мене противники мої,
Клеветами та неправдами
Кувати муть на мене зло?

Доки ворог, гонитель мій,
Чатувати ме на мене, о панї?
Доки нужденний калїка той
Знущати меть ся надї мною?

Недужі поздоровіли, а я занедужав!
Слабі поміцніли, а я ослаб;
Хвилюю ся, мов повінь злим вітром бита,
Моє серце треплеть ся, як пташка небесна!

Я воркую як голуб день і ніч
Я пригноблений і плачу в муках;
Моя душа наболіла терпінєм.
Що-ж я вчинив, мій боже й богине моя?
Чи я вас не бояв ся й за те мені се?

Найшла на мене неміч та хороба,
Найшла руїна та тяжка утрата,
Найшла нужда, відвернене лиця
І гніву повна міра.

Завзяте, стеклість, гнів
Від людей і богів,
Понурії дні проживав я, о пані моя,
І темні місяці й роки нещастя.

Надо мною пройшов, о богине моя,
Тяжкий засуд насилля і скрути;
Страшний заколот так затуманив мене,
Що волів би й живим я не бути.

Мій спустошено дім, мій зруйновано храм.
Понад моїм житлом, на розвалинах брам
І над полем моїм сіра пуста лягла;
А мій бог знать на иншеє місце якесь
Обличе своє обернув.
Розв'язав ся мій рід, а мурований пліт
Біля мого двора розвалив ся, рухнув.

Мої очі до тебе звертають ся, пані,
Мої уши напружені — чути тебе.
Я до тебе підношу благаня свої:
Здійми з мене закляте важке!

Прости мені вину мою,
 Мій злочин, проступок і гріх пусти в непам'ять!
 Змажи провинности мої,
 Прийми моє зітханє!
 Облекши мої груди, богине,
 Дай підпору в неволі мені;
 Поведи мої кроки на праву дорогу,
 Щоб весело й свобідно я йшов між живими

Розкажи й нехай на розказ твій
 Сердитий бог обернеть ся до мене,
 А богиню, що гнів свій на мене поклала,
 Приверни ти до мене назад!

Моя чорна кадильниця, димом закурена,
 Хай заясніє від жару нового;
 Мій смолоскип, що згас у неволі,
 Нехай запалає на ново!

Мій розсипаний рід хай збере ся назад,
 Хай поширшає знов і подвірє моє!
 І стайні мої хай оживлять ся на ново,
 Нехай верне добро все моє!

Прийми сей мій доземний поклін
 і молитву мою ти з'уваж!
 Глянь на мене прихильно, богине моя,
 Не знехтуй се блганє моє!

Доки-ж, пані моя, будеш сердить ся ти,
 Відвертати від мене обличє своє?
 Доки-ж, пані моя, мені двигать твій гнів?
 Доки злить ся на мене твій дух?

Оберни знов лице, що колись відвернула,
 Слово ласки до мене промов!
 Наче лід на воді, що розтає весною,
 Хай розтає завзяте твоє!

Бо ти велика, превисока,
Всі животвори, всі чорноголові,
Всі люди корять ся власти твоїй.

Справи мужів у судах і правах
Розсуджуєш ти лише, ти !
На побитих та зневажених
Ізглядаєш ся ти лише, ти,
І даєш їм відзискати право.

Як довга ти, пані небес і землі,
Пастирко людей недоумних ;
Як довга ти, пані Еанни святої,
Прешишної скарбівні божих ласк !

Як довга ти, пані, з ногами невтомними,
Якої коліна утоми не знають ;
Як довга ти, пані всіх боїв кровавих,
Володарко війн і борні !

Величня, скажена поміж Ігігами,
Ти, що усмиряєш сердитих богів,
Могутня також над князями,
Відбираєш кормила в царів.

Відмикаєш запори невільних жінок,
Підносиш одних, а скидаєш других ;
О Іштаро, богине могуча,
Як велика могучість твоя !

Ти світило блискуче небес і землі,
Ти огнище всіх людських осель,
У непоборнім нападї сердита,
У бою страшенно міцна.

На ворогів запалюєш головню,
І знищене наносиш воякам !
О бунтівнице велика, Іштаро,
Що до бою громадиш ряди !

Дай мені ворогів моїх всіх потоптать,
 Так як землю сю топчу ось тут;
 І ненависних моїх усіх повали,
 Щоб упали під ноги мої!

Хай молитва моя і благанє мое
 Донесе ся до тебе, богине!
 Нехай ласка твоя й милосерде твоє
 Знов до мене прилине!

Ті, що стрінуть мене на шляху,
 Хай імя твоє возвеличають!
 Я-ж між чорноголовими всіми твою
 Власть і божеську міць восхвалю.

Так, велична Іштара!
 Так, Іштара цариця!
 Моя пані величнє над всіх,
 Моя пані — цариця над исїх!
 Ірїїні, могутнє Зїнова дочка,
 Не має рівної собі.¹⁾

**Немов відповідь на сю молитву і немов
 кордий маніфест божеської сили являєть ся от-
 ся високо поетична промова богинї Іштари:**

39. Іштара мовить

Виступаю, щоб віщі знаки вам давать,
 Виступаю в моїм совершенстві до вас.

Серед радісних окликів — се слава мєя, —
 Я богиня приходжу до вас.

Я Іштара, богиня вечера.
 Я Іштара, богиня ранку раннього.

¹⁾ Тамже ст, 19—22.

Іштара, що неба блискучого
Заклепи відмикає — се слава моя.

Небо гасне, коли я новелю,
І земля дрижить — се слава моя.

Небесная тама загсраєть ся світлом;
По всіх краях імн мое яснїє —
Се слава моя.

Царицю небес хай голосять
В горі і в низу — се слава моя.

Гори високі я звалюю в низ —
Се слава моя.

Я мур високий тих гір,
Я їх запора велика —
Се слава моя.¹⁾

¹⁾ Тамже ет. 22.

IV. Покаянні молитви.

Молитви й гимни, в яких чоловік викладає перед богами своє горе з благанем усунути його, являють ся зовсім природним переходом до покаянних молитов, у яких чоловік представляючи своє горе або свою хворобу признає її карою божою за відомі або невідомі йому гріхи, каєть ся тих гріхів і благає в божества їх прощення та помилування. Ось на початок молитва до невідомих богів, які будім то сердять ся на чоловіка і яким чоловік признаєть ся до своїх гріхів та благає їх помилування:

39. Молитва до невідомих богів.

Нехай буря у серці пана мойого втихне !
Хай заспокоїть ся бог, якого не знаю !
Хай богиня, якої не знаю, знайде супокій.
Хай бог і богиня, сердиті на мене,
Знайдуть супокій !

Гріха, якого допустивсь я, не знаю ;
Провини, яку вчинив я, не знаю,
Хай бог мій назве мені добре імя ;
Хай богиня назве мені добре імя,
Бог і богиня, яких я не знаю.

Я їв чисті страви, пив чисту воду.
Та може не знаючи з'їв щось
Бридке мому богу;
Може не знаючи з'їв щось
Огидливе моїй богині.

О Господи, багато за мною гріхів,
Великі провини мої!
О богине, багато за мною гріхів,
Незлічені провини мої —
Боже й богине, яких я не знаю.

Гріхів, яких я допустив ся, не знаю;
Провин, у яких я повинен, не знаю;
Бридких страв, які їв я, не знаю.
Нечистот, на які наступав я, не знаю.

Та пан мій у гніві серця свого
Зирнув на мене злосердним оком;
Бог у пересердю серця свого
Виступив ворожо проти мене.
Розізлила ся на мене теж богиня
І наслала боліть злу на мене.
Бог, якого я не знаю, мене гнобить,
І невідома мені богиня мучить.

Помочи шукав я, та ніхто
Не взяв мене за руку;
Плакав і ридав я,
Та ніхто не станув обік мене.

Скільки-б не кричав я,
Криків моїх нікому не чутно.
Болі налягли на мене люті
Так, що нікуди мені й зирнути.

До мого милосердного бога
Звертаю ся, благаю голосно;
На те ім'я твоє страшнеє
Зверта увагу рід людський.

Богине мужів і божество жінок,
Якої постанов ніхто не розуміє!
Де ти поглянеш, воскреса мертвець,
Підіймаєть ся хорий на ноги;
Здобуває відплату покривджений,
Як на лице твоє погляне.

Ноги моєї богині
Цілую припадаючи до них.

Бога, якого не знаю, не знаю,
Благаю покірно;
Богиню, якої не знаю, не знаю,
Благаю я в голос.

О господи, зглянь ся на мене,
Прийми моє благанє!
Богине, зирни ти на мене,
Прийми моє благанє!

Боже, якого не знаю, не знаю,
Зглянь ся на мене ласкаво!
Богине, якої не знаю, не знаю,
Прийми сю молитву мою!

Доки, мій Боже, свій карк відвертаєш від мене?
Доки, богине, свій карк відвертаєш від мене?
Доки, невідомий боже, не втихне твій гнів?
Доки, невідома мені богине,
Не заспокоїть ся серце твоє?

Люди глухі, не розуміють нічого;
Людий так багато —
Куди їм там щось розуміти?
Чи зле роблять, чи добре,
Не знають нічого.

О пане, твого слугу,
Не спихай у безодню!

Киненого в bagno водяне
Візьми за руку !

Гріхи, яких я допустив ся,
Переміни на добро !
Провину, якою я провинив ся,
Розвій вітрами !
Скверни, якими в життю я покрив ся,
Здійми з мене, як одіж погану !

Боже мій, хоч би моїх гріхів
Було сім раз по сім,
Прости гріхи мої !
Богине моя, хоч би моїх провин
Було сім раз по сім,
Змажи ті провини мої !

Хай твоє серце знайде супокій,
Як серце матери, що вродила дитя ;
Хай заспокоїть ся як батько мій,
Коли сплотив мене на світ ! ¹⁾

Цікава в многих поглядів подана далі жіноча молитва до Беліти, жінки найвисшого бога Беля :

40. Творчине богів, що сповня заповіти Беля,
Що зелені дає ріст, пані людий ;
Творчине всього, що всякому роду сприяє,
Божеська мати, обік якої ніякий бог не стане !

Молитву шлю до тебе ;
„Що тобі вгодно, чини мені !“

Пані моя, від коли я малою була,
Мусіла привикати до всякої муки.

¹⁾ Тамже ст. 22—24.

Страви не їла — плач був моїм хлібом ;
Води не пила — за напій були мені сльози.

Моє серце веселости не знало,
Душа моя життю не була рада ;
Ніколи пишно я не виступала,
За те ночами й днями жалібно ридала.

І доси муки мої численні,
Душа моя болісти повна.
О пані, зроби мені пільгу,
Віддали гріх, даруй мені прощене !

Мій бог молитовник хай молить ся за мене,
Моя богиня-благальниця, хай благає за мене !
Амурру, бог гори хай молить ся за мене ;
Агирата, пані степу, хай благає за мною !

Еа, пан Еріду, хай молить ся до тебе,
Мати великого дому, Дамкіна хай благає тебе ;
Мардук, пан Вавилону хай молить ся до тебе,
Його жінка Сарганіта хай благає тебе !

Високий посол Набу хай молить ся до тебе,
Наречена, первородна дочка Іба хай благає тебе !
Висока, вірна Ташмета хай молить ся до тебе ;
Свята, велика пані Нана хай благає тебе !

„Поглянь на нього ласкаво !“ —
Хай мовлять вони тобі ;
„Оберни лице своє до неї !“ —
Хай скажуть вони тобі !
„Нехай уласкавить ся душа твоя !“ —
Хай мовлять до тебе вони !

Твоє серце нехай заспокоїть ся,
Як серце матери, що вродила дитя !
Душа твоя нехай знайде спокій,
Як батько, що сплотив сина ! ²⁾

²⁾ Тамже ст. 24—25.

Незвичайно цікаві також покаянні молитви-двоголоси, в яких обік покаянного грішника виступав перед божеством жрець як його речник. Важно зазначити, що в тих молитвах можна бачити початкову форму пізнійшої сповіди, заведеної як обов'язкове таїнство у християнським богослуженю, бож очевидна річ, що бажаючи склонити жерця до молитви за його гріхи, чоловік мусів, хоч як загальними словами, виявити жерцєви ті свої гріхи, за які бажав переблагати божество. Подаю тут у перекладі три молитви сеї категорії.

41. Перша покаянна молитва-двоголос.

Жрець: У пригнобленю серця, в гіркому плачу,
Зітхаючи ось він сидить;
Із криком болючим, в пригнобленю серця,
В риданю гіркому, в зітханю важкому
Воркує як голуб у тягости день і ніч.
До свого милосеридого бога
Реве як дикая корова,
Болюче зітханє аж грудь розпира;
Перед своїм богом з бланєм умильним
Паде на лице він своє
І плаче й ридає невпинно.

Покаянний: Про свої вчинки хочу я сказати,
Про вчинки, яких не розповіси;
Про свої мови хочу говорити,
Про мови, яких не розповіси¹⁾.

42. Друга покаянна молитва-двоголос.

Покаянний: Ти, що любиш молитву коліноприклонну
Одушевлених творів,

¹⁾ Тамже ст. 25.

Я, слуга твій, богине велика,
 З стогнанем до тебе кричу.
 На кім тяжить гріх, того благане
 Приймаєш ти;
 Ласкаво глянеш на чоловіка,
 І чоловік ожива.
 Могуча над всіми, пані над людьми,
 Милосерда і щиро прихильна,
 Прийми се благане моє!

Жрець: Його бог і його богиня задля гніву твого.
 Кличуть до тебе зо мною враз:
 Обличчє своє оберни ти до нього,
 За руку його піддержи!
 Не має крім тебе ніякого бога,
 Котрий піддержав би його,

Покаянний: З довірем, ласкаво на мене глянь,
 Благане моє прийми!
 „Доки-ж я буду“ — се слово промов,
 Сердитість свою улагодь!
 Доки лице твоє, пані моя,
 Відвернене буде від мене?
 Воркую як голуб, воркую як голуб,
 Зітханем наситив ся я.

Жрець: У горю й нещастю нутро його стогне.
 І сльози з очий його ллють ся,
 Жалібні воланя до тебе несуть ся.¹⁾

43. Третя молитва-двоголос.

Жрець: Хороби і неміч, недоля і злидні
 Звалились на нього, жалоби й зітханя;
 Трівога і утиск і страх і дрожане
 Зневолили в ньому усяке бажане.

¹⁾ Тамже ст. 26.

„Згрішив я й тому захорів я“ — він плаче,
І в ньому пригноблений дух,
Оттим то й тремтить він тут перед тобою,
І сльози з очий його ллють ся рікою,
Неначе з бурливої хмари.
Він здавлює в собі важкеє стогнане,
Немов породіля у болях.
Мов жрець той нанятій ревити по помершім,
Так він вибуха голосами страшними,
Нарікає на злидні свої.
Чим він провинив ся, що стільки нещастя
На нього наслав мій господь?
Хай власні уста його вимовлять тебе,
Чого я не вмію сказати.

Покаянний: Богато гріхів моїх, багато гріхів,
Та я їх не вмію сказати;
Одно лиш, одно лиш бажане у мене —
Ярмо се тяжке розв'язати.

Жрець: Слуга твій, що носить на собі твій гнів,
Лежить отсе пилом покритий.
Темнолиці взяли його в руки свої
І на місце суду привели.
До брами гніву твого
За рамена прив'язаний він;
Розв'язати ті прив'язи — на се
Він не має ніякої ради.
Промовляю з благанем до тебе:
„Се писане від Еа великого
Хай улагодить серце твоє!
Від нього молитва там на висоті
Хай ласкою сповнить тебе!
Хай хтось із безсмертних зітхне пред тобою
І „Ах, милосердя нарешті!“ промовить.
Зглянь ся нарешті на його злидні,
Заспокій своє серце,
Даруй ласку йому!
Візьми його за руку й розв'язи

Його провину, його муку.
 Хай горячка й озноба відступить від нього!
 В багні вонючому лежить ось твій слуга,
 Дай йому встати від твого гніву,
 Вирви з багнюки його!
 Розв'яжи його узи, розімкни кайдани,
 Хай прояснить ся лице його.
 Поручи його богу, що його сотворив,
 Щоб слуга твій ожив,
 Твою силу почтив!
 Прийми його дар, що тобі він склада,
 Дай йому шляхом сласеня ходить,
 Щоб він богатствами й достатком
 Міг і твій храм наповнить!
 У твому домі нехай ненастанно
 Буде також достаток його.
 Нехай замки дверей твоїх
 Оливою мов водою він поливає;
 Нехай для вівтарів твоїх
 Кедрові полїна складає;
 Нехай пахучеє кадило
 Й пшеничні хліби раз враз присилає!
 Глянь, пане, на сього твого слугу,
 Що стогне так важко!
 Повій своїм духом, щоб горе його
 Враз щезло й засьяла йому твоя ласка.
 Нехай улагодить ся гнів твій тяжкий,
 Обпадуть з нього пута,
 Щоб він свобідно міг відітхнути!¹⁾

На закінчене подаю заховані на кількох табличках части досить просторої поеми про терпіння праведного чоловіка, в якій історик вавилонської літератури вбачав деяку аналогію до старо єврейської „Книги Іова“, де просторо,

¹⁾ Тамже ст. 26—27.

**аж надто просторо обговорюють ся „загадка
терпівня побожного чоловіка”.¹⁾**

44. Страждання праведного.

Хвала владиці мудрости, хвала!

Я дожив до довгого житя,
Понад ціль житя дожив я літ, —
Куди зверну зір свій, лихо скрізь.

Тисне доля і гнітить мене
І поводження ні в чім нема.
Відкликаю ся до бога мого,
Він лица до мене не оберне;
Помолюсь до моєї богині,
Вона голову в той бік не схилить.

Ворожбит своєю ворожбою
Не звістив мені поправи долі;
Ні віщун який за дар мій щедрий
Не вернув мені мойого права.

Коли до вирочні я удав ся,
Не було мені від бога віщуваня;
Чарівник теж чарами своїми
Знять не зміг із мене злої долі.

О, яке-ж то безпуте та лихо на світі!
Оглянусь поза себе — все гонив мене труд,
Немов би я дару мому богу не дав,
Або при обіді богині не візвав,
Або перед образом лица не схилив,
Або перед богом колін не вклонив;
Немов би в устах моїх застрягали
Молитви й благаня;

¹⁾ O. Weber, Die Literatur der Babylonier und Assyrer, ст. 138.

Немов я день божий нарушив колись,
Пропустив святкувати яке свято;
Немов би я недбалий був
На заповіді божі;
Немов би я зневажував коли
Божественні слова;
Немов би я людей своїх
Богобойности й богочестя не вчив;
Немов би я бога не взивав
Його страву вкушаючи,
Або богиню забував
І їй не приносив писаня;
Немов би я забув колись почитить
Мойого пана, якому всяка честь належить;
Немов би я легковажно колись
Вирік імя могучого бога.

От таким видавсь я нещасливим.

Я-ж сам тільки й думав
Про молитву й благане;
Молитва була правило моє,
А жертва мій порядок.
День хвали божої бував
Для мене розкішю сердечною;
День послідованя богині
Бував для мене зиском і богатством.
Зложити почесть Белеви царю
Була для мене радість;
Заграть йому похвальну пісню
Було мені приємно.
Я вчив усю свою країну
Зважать на божее імя;
Імя богині шанувати
Людий своїх я наставляв.
Давати честь цареви краю
Я всім повелівав,
І чтити царську палату
Народ я напучав.

Чи знав я, що се все приємно богу?

Аджеж що нам добром здаєть ся,
Се іноді перед богами зло;
Що нам лихим і згїрдним видаєть ся,
Се у богів добро.
Хто може знать богів небесних волю,
Хто пляни божі темнії зглубити?
І як нам, людям недогадливим,
Всі шляхи божі зрозуміти?

Хто вечером іще живий був,
У ранці вже мертвий;
Нараз його зняла тривога
І він подав ся мов розбитий.
Сей ось співає й гра весело,
А по хвилині вже реве як плачка.
І день і ніч зміня людей настрої.
Коли в них голод, ходять наче трупи,
Як ситі, раді би богам рівнею бути.
Ведеть ся добре їм, то мов летять до неба,
А прийде смутку час, то й пекла їм не треба.

Дім мій став вязницею для мене;
Мої руки мов зковані
У окови мого тіла;
Мої ноги ходять мов в кайданах
Власного свого мяса.
(Бракує один рядок тексту).

Побив мене мов батогом
Страшенно вузловатим;
Пробив мене своїм списом —
Пробій був страшно сильний.
Весь день переслідник мій
Мене мов звіря тровить,
І навіть усю ніч не дасть
Ні хвилю відітхнути.

Мої сугави розлазять ся,
Немов би хто порозривав;
Розходять ся всі члени мого тіла,
Неначе у мертвого.
Лихорадки моєї чарівник
Не здужав розпізнати;
Знаків уявлених мені
Не вмів віщун вгадати.
І заклинач хороб не міг
Моїм хоробам ради дати,
А ворожбит не міг кінця
Моєї немочи вгадати.
Не допоміг мені мій бог,
Не взяв мене за руку;
Не змилувала ся моя богиня,
Не станула по моїм боці.

Вже відчиняла ся мені труна,
Готовлено вже погріб мій;
Ще я не вмер, а вже по мні
Плачок заводив рій.
Весь край мій кликав у одно:
„Ось як його скрутило лихо!“
А ворог мій почувши се
Утішив ся й сміяв ся тихо;
А ворога мого жона
Почувши се була звеселена.

Та знаю, ще прийде мій час
І звеселить ся весь мій рід,
І серед духів охоронних
Прославить божество весь світ¹⁾.

Кінчу сей вибір вавилонських та ассирійських творів епічно-ліричної релігійної поезії

¹⁾ Zimmern, op. cit. ст. 28—30; Weber, op. cit. ст. 135
—138.

уривком, у якому, немов у прочутю якоїсь великої історичної катастрофи, малюють ся загальне безладє в природі і між людьми, коли від них відвернуло ся божество.

45. Наріканє на світове безладє.

О пане краю, Белю непорушний,
Чи довго ще не ворухнеть ся в тебе серце?
О Белю отче, глянь своїми ти очима!
Чи довго ще вони не віднайдуть спокою?
Ти, що сукном закрив голову свою, ч. д. щ.?
Ти, що карк свій кладеш на лоно своє, ч. д. щ.?
Ти, що серце своє наче бочку заднив, ч. д. щ.?
Могутній, що пальцями уши свої заткав, ч. д. щ.?

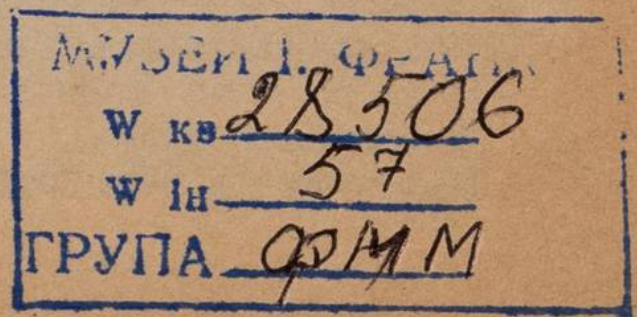
О Белю отче, знемогли ся всі люди;
Вони зруйновані, о пане сего краю!
Вівця відпихає від себе ягня,
Коза відпиха козиня.
Чи довго ще в твоему вірному місті
Відкидати ме рідная мати
Своє народжене дитя?
Жона героя, молодая доня
Відтручати дитину свою?
Чи довго ще жінка відтручати ме мужа?

О Белю отче, небо й земля
Прийшли в безладде,
Бо світла немає.
О пане краю, сонце блискуче
Над краєм нашим не сьєє.
О Белю отче, місяць не сходить
Над краєм нашим блискучий.
О Белю отче, коли кликнув ти
У середину краю,
Вмертвив ти всіх людей у середині.

Вавилонські гимни й молитви

О пане краю, коли кликнув ти
Поза його границі,
Вмертвив ти за границями усіх.
Коли гукнув ти понад долини,
Усі долини кровю підплили;
Коли гукнув ти у нутро краю,
Все воно стало руїною могили¹⁾.

Писано в днях 8. серпня до 9. вересня 1911, друковано в чч. 217 — 19, 224 — 7, 229 — 30, 232 і 235, „Діла“ із д. 2 — 23 жовтня 1911.

¹⁾ Zimmern, op. cit. 31.

15

Ціна 60 сот.